

UN SARCOFAG DESCOPERIT ÎN COM. OSTROV, JUD. CONSTANȚA

Christina ȘTIRBULESCU

„Ci troviamo nella Moesia Inferior in una situazione tutta particolare. Si tratta sempre di grandi arche, in marmo o pietra calcarea, con un pesante coperchio a forma di tetto a due spioventi, nella quale il decoro figurativo, quando esiste, si limita ai massici acroteri e al timpano del coperchio con motivi funerari correnti quali Thanatos, leone con zampa anterioară su testa d'ariete o di toro, testa di Medusa”¹. Astfel, în câteva rânduri, Gabriella Bordenache definea trăsăturile caracteristice ale sarcofagelor de serie descoperite în Dobrogea românească, în antichitate parte componentă a provinciei Moesia Inferior.

Obiectul acestui studiu îl constituie un sarcofag descoperit în com. Ostrov, jud. Constanța care astăzi face parte din patrimoniul Muzeului Dunării de Jos din Călărași, inv. 11395². Este lucrat în calcar³ de culoare alb-lăptoasă și are următoarele dimensiuni*: cutia – î.=110 cm, lung.= 238 cm, lat.=120 cm; capacul: lung.= 254 cm, lat.= 128 cm, lat. acroterelor=55 cm, î. acroterelor= 39 cm. Starea de conservare: bună; pe latura D, la marginea superioară a cutiei, o spărtură (lung.= 55 cm); pe suprafața sarcofagului mici ciobituri. Cele două siluete infantile de pe acroterele corespunzătoare laturii A sunt degradate din cauza ploilor acide (sarcofagul este expus în aer liber din momentul descoperirii până în prezent) și din această cauză detaliile sunt foarte greu de observat.

¹ BORDENACHE 1964, p. 169.

² Mulțumesc domnului Marian Neagu, directorul Muzeului Dunării de Jos din Călărași, pentru că a fost de acord să-mi încredințeze spre studiu monumentul durosorean.

³ Geologul Irina Dumitru a întocmit fișa petrografică a monumentului; îi mulțumim și pe această cale pentru ajutorul acordat. Sarcofagul este lucrat din calcar organogen bioacumulat. Compoziția rocii (macroscopic): 1. bioclaste: numuliți (foraminifere) în proporție de 50-60%. Dimensiunile: 1 mm; 2. liantul: calcit; 3. Etalon de degradare: 3 (legendă: 1. foarte puțin vizibilă; 2. vizibilă; 3. medie; 4. accentuată; 5. foarte accentuată). Culoare albă datorită degradării, nuanța alb lăptoasă datorită ploilor acide. Parțial acoperit de o crustă de culoare neagră.

* Abrevierile folosite: cm – centimetri; gros. – grosime; î. – înălțime; lung. – lungime; lat. – lățime.

Pentru a facilita lectura studiului propunem următoarea legendă:

Latura A – latura lungă, acroterele sunt decorate cu doi Erotes.

Latura B – latura lungă, acroterele sunt nedecorate.

Latura C – latura mică; semn distinctiv: orificiul rectangular.

Latura D – latura mică; semn distinctiv: spărtura de pe marginea cutiei.

Sarcofagul nu a fost introdus în studiul pe care M. Alexandrescu-Vianu l-a dedicat sarcofagelor romane descoperite pe teritoriul Dobrogei românești⁴.

În ceea ce privesc condițiile descoperirii suntem nevoiți să ne limităm doar la amintirea unor localnici din Ostrov. Astfel, se pare că sarcofagul a fost descoperit, probabil, în deceniul al treilea al secolului trecut de către profesorul Pericle Papahagi⁵, un împătimit al antichităților dobrogene, a cărui bogată colecție se află azi în patrimoniile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, Muzeului Dunării de Jos din Călărași și Muzeului Național de Istorie din București. În data de 30 august 1938, P. Papahagi într-o scrisoare adresată lui Ioan Micu, conservatorul Muzeului Regional al Dobrogei, scria „Cedez muzeului din Constanța, întregul meu muzeu, fără nici o pretenție”⁶. Sarcofagul nu a făcut parte din actul de donație, probabil din cauza greutății considerabile pe care un asemenea monument poate să-l aibe și a distanței (aproximativ 130 km de Constanța). Referitor la greutatea unui sarcofag exemplificăm prin două monumente similare care ar justifica păstrarea lui în continuare în Silistra: sarcofagul descoperit în arealul funerar al coloniei *Ulpia Traiana Ratiaria* (provincia Moesia Superior) care cântărește peste 500 kg⁷. Al doilea exemplu ne este oferit de așa-numitul „sarcofag cu simboluri” de la Constanța care cântărește aproape 8500 kg⁸.

Despre locul de descoperire al sarcofagului, nu avem informații certe. Un prim indiciu ni-l oferă Pericle Papahagi care menționează într-o notă din primul număr al revistei „Dunărea” despre un sarcofag prăbușit în apele Dunării în anul 1922. În aceeași notă Papahagi atenționează cititorii că „din pricina dezinteresării complete, zilnic vedem cum locuitorii simpli scot din ruinele renumitului și vechiului oraș Durostorum tot felul de material și-l întrebuițează la clădiri și garduri etc. Astfel coloane, cărămizi cu inscripțiuni ce atestă existența legiunilor ce-au străjuit p’aci, pietre funerare, monumente de tot felul, statui și sarcofage, se prăpădesc văzând cu ochii. De doi ani am semnalat învățaților noștri, verbal și înscris, despre descoperirea cimitirului roman al orașului Durostorum, la o depărtare de circa doi-trei km de Silistra, spre a se lua măsurile de rigoare pentru cercetarea și salvarea obiectelor păstrate în mormintele străbunilor noștri, dar fără

⁴ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 269-318, în catalog sunt incluse 43 de monumente.

⁵ Pericle Papahagi (1872-1943), filolog, lingvist, folclorist, membru corespondent al Academiei Române din 1916. A fost directorul Liceului de băieți din Silistra pentru o lungă perioadă de timp. A donat întreaga sa colecție Muzeului Regional din Constanța, actualul MINAC, cf. RUSSU 1936-1940, p. 174, nota 1; MICU 1938, p. 79.

⁶ MICU 1938, p. 79, nota 5.

⁷ Informație Ivo M. Cholakov; Archaeological Institute with Museum, Sofia, inv. 522, ultima referință: Selected sculptures, 32, nr. 8.

⁸ BRĂTESCU 1931, p. 225.

folos. Fiind tocmai pe țărmul drept al Dunării, unde apa bate cu furie și dărâamă zi cu zi malul, bună parte din aceste sfinte rămășiți ale trecutului se prăbușesc în valurile Dunării, pentru a se pierde fără urmă. Așa n-a mai rămas nimic din diferitele urme de morminte, găsite în anul trecut cam la 1-2 metri supt pământ, pe acest țărm, dimpreună cu sarcofagul, prăbușit în apele Dunărei⁹. Nu avem nici un indiciu prin care să identificăm sarcofagul menționat de Papahagi cu cel aflat în discuție.

Un al doilea posibil loc de provenință al sarcofagului reiese din povestirile localnicilor. Aceștia amintesc despre descoperirea unui sarcofag, dar fără nici o mărturie legată de momentul descoperirii, într-un punct cunoscut în toponimia locală sub numele de „Baba Rada”. Punctul se află pe partea dreaptă a șoselei, în drum spre Constanța (DN 3 București – Călărași – Constanța), aproximativ în dreptul bornei de kilometraj 132 unde sunt vizibili o serie de monticuli. Probabil el a fost semnalat de către P. Papahagi, dar până în momentul de față nu am reușit să reperăm nici un studiu dintr-o publicație românească care să conțină referiri la acest sarcofag. În această zonă este identificată o așezare romană care se află pe partea stângă a DN 3, în dreptul km. 132,100, în apropierea Fermei nr. 4 din cadrul S.C. Ostrovit. S.A¹⁰.

Primul care aduce în atenția publicului sarcofagul dobrogean a fost Silvio Ferri în lucrarea intitulată „Arte romana sul Danubio” unde publică doar o fotografie a acestuia¹¹. Nu se știe dacă la momentul descoperirii au fost recuperate obiecte ale inventarului funerar și resturile scheletului sau ale scheletelor depuse în sarcofag.

Până în 1940, an în care Cadrilaterul intră în componența Bulgariei, sarcofagul a fost amplasat în curtea prefecturii din Silistra. În 1940 acesta este adus la Călărași de către Gheorghe Diaconu și a fost expus în parcul central al orașului, iar din 1951, anul înființării muzeului, face parte din patrimoniul muzeului călărășean¹². În prezent este expus în *lapidarium*-ul din curtea muzeului.

Sarcofagul care face obiectul studiului de față este compus din cutie și capac. Cutia are o formă paralelipipedică, fără soclu, iar pereții sunt neprofilati. Pe părțile laterale scurte atât cutia, cât și capacul, poartă urmele unor scoabe de prindere în mici lăcașuri (scoabele erau de fier; nu știm dacă în momentul descoperirii monumentului, acestea sigilau încă mormântul sau deja sarcofagul fusese profanat din vechime de jefuitori). Suntem de părere că acesta fusese jefuit din vechime pentru că atenția hoților - profanatori era atrasă de dimensiunile

⁹ PAPAHAĞI 1923, p. 23.

¹⁰ Ultima referință: Cronică Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2005, București, 2006, p. 247-249, nr. 130.

¹¹ FERRI 1933, p. 365, fig. 492; la acea dată sarcofagul se afla în Silistra.

¹² Prin tratatul semnat la Conferința de pace de la București în iulie 1913, după încheierea celui de-al doilea război balcanic, României i-a revenit Cadrilaterul, adică o parte din sudul Dobrogei, respectiv județele Durostor și Caliacra. Un monument care a fost adus în condiții similare din Silistra și care a fost expus tot în parcul central al Călărașului până în momentul înființării muzeului în 1951 a fost stela funerară a veteranului Iulius Iulianus, fost cavaler al legiunii XI Claudia, MDJCI, calcar, î. = 170 cm; lat. = 89 cm; CONRAD 2004, p. 207, nr. 301, pl. 83/3 datează monumentul în al treilea sfert al secolului al II-lea; ultima referință: PETOLESCU 2004, p. 237-246.

mari ale tumulilor artificiali care erau ridicați de-a lungul principalelor drumuri de acces din afara localităților. Pe latura C, în partea de jos, cutia este prevăzută cu un orificiu rectangular (lung.= 15 cm); scoaba care unește capacul de cutie are o lungime de 25 cm, lățimea de 2 cm, iar în extremitatea superioară se păstrează urme de plumb.

Capacul este construit sub forma unui acoperiș cu versanți („couvercle à double pente”) acoperit de trei rânduri de țigle (*tegulae*) plate cu bordură și de eclise de îmbinare triangulare („couvre-joints”). La extremități capacul este prevăzut cu patru acrotere de forma unui sfert de sferă (“en quart de globe”). Frontoanele sunt triunghiulare și sunt delimitate de o bordură reliefată. În centrul fiecărui fronton figurează un cap de Meduză, ușor de recunoscut din cauza aripilor mici și șerpilor din creștetul capului, dar și a celor doi șerpi înnoțați în jurul gâtului, precum o panglică. Fața este rotundă, cu buzele groase și lipite, nasul plat, ochii mari și fără pupile. Părul redat prin sculptarea unor meșe ondulate în relief cad pe frunte și coboară lateral.

Foarte des întâlnită pe laturile scurte ale capacelor sau pe cele ale cutiei, Meduza evocă țara morților¹³.

Acroterele laturilor A și B ale capacului sunt decorate pe latura corespunzând frontoanelor cu semipalmete. Acroterele laturii A, care corespund părții frontale a sarcofagului, reprezintă doi Eroses reprezentați sub forma unor copii nuzi, cu aripi. Pe latura corespunzând laturii A a acroterei din stânga, un Eros ține în mâna stângă torța¹⁴ cu flacăra orientată în sus, ridicată la nivelul capului. În cealaltă mână, îndreptată spre piept, ține o pasăre, probabil un porumbel¹⁵. Falangele mâinii stângi sunt lungi și groase. Trăsăturile feței sunt cele ale unui copil; ochii au pleoapele închise, nasul este evazat la bază, părul este împărțit în două părți, iar pe creștet părul este strâns într-un *cirrus*. În partea din dreapta a lui Eros este figurată o tolă care are la mijloc, înfășurată, o *taenia*. Capacul tolbei, de formă conică aplatizată, este închis. Pe latura corespunzând laturii A a acroterei din dreapta, Eros ține în mâna dreaptă torța ridicată la nivelul capului, cu flacăra orientată în sus.

N. Blanc și F. Gury consideră că „Amor portant une torche se rencontre dans des contextes variés et non pas seulement dans un contexte funéraire ou cultuel”¹⁶. În cealaltă mână, îndreptată spre piept, ține o pasăre, probabil un porumbel. Falangele mâinii drepte sunt lungi și groase. Trăsăturile feței sunt cele ale unui copil; pleoapele ochilor sunt deschise, nasul este evazat la bază, părul este împărțit în două părți, iar pe creștet părul este strâns într-un *cirrus*. Lângă Eros, în partea stângă, este figurată tolba care are capacul închis, de formă conică aplatizată. La mijlocul tolbei este legată o *taenia*¹⁷.

¹³ TURCAN 1999, p. 102.

¹⁴ LIMC III/1, XII. Eros et le monde funéraire, B. Eros tenant une torche renversée, 931, nr. 984-993, dar și LIMC III/1, VII. Amor porte-torche, A. Torche dressée, 1. Tenue d’une main, 974, nr. 146-150.

¹⁵ Imaginea lui Eros care ține o pasăre este foarte des întâlnită pe monumente variate, vezi LIMC III/1, IV. Eros et le monde animal, B. Eros et oiseau(x), c. Autres scènes avec Eros et un oiseau, p. 871-872, nr. 205-222.

¹⁶ LIMC III/1, 974.

¹⁷ Pentru tolă a se vedea s.v. *pharetra*, în DA IV/1, 427.

Acroterele laturii B, care corespund părții frontale a sarcofagului, nu au nici un decor, dar nu reprezintă un fapt singular. La Ratiaria¹⁸ au fost descoperite două sarcofage lipite unul de altul, din care unul este complet lipsit de reliefuri, iar celălalt abundă de o decorație încărcată cu Eroses susținând ghirlande și imaginea Cavalerului Trac. Una din laturile lungi ale acestuia din urmă are acroterele nedecorate. Un sarcofag descoperit în necropola tumulară de la Noviodunum¹⁹ are, de asemenea, acroterele uneia din laturile lungi nedecorate. Mai pot fi adăugate și două sarcofage de la Tarsos²⁰ și Romula²¹. Probabil una din laturile lungi ale sarcofagelor rămânea cu suprafața nedecorată datorită faptului că era amplasat de-a lungul unui perete al unui cavou sau ca la Ratiaria, unde două sarcofage erau lipite unul de altul.

S-ar putea ca piatra folosită în acest caz să provină dintr-o carieră din nordul Bulgariei, - în primul rând ne gândim la cea de la Vrața - sau dintr-una aflată în sud-vestul dobrogean, pe teritoriul românesc.

În perimetrul comunei Ostrov și al orașului bulgăresc Silistra au fost cercetate sau doar menționate și alte descoperiri funerare datate în epoca romană, dar până în prezent nu au fost cercetate în mod sistematic zonele predispuse la descoperiri de acest gen²². Liana Oța, într-un studiu recent dedicat fenomenului funerar din Moesia Inferior, a încadrat necropolele de la Durostorum în a doua categorie, cea a municipiilor cu rol militar, datorită situării orașului pe *limes*²³. În ceea ce privește descoperirea altor sarcofage în perimetrul orașului bulgar Silistra (*in antiquo* Durostorum, prov. Moesia Inferior, *municipium* și sediul legiunii XI Claudia) – com. Ostrov, jud. Constanța pot fi amintite sarcofage și fragmente de sarcofage: un sarcofag întreg care are pe latura lungă figurați doi Eroses care susțin o *tabula ansata*²⁴, un capac²⁵ sub forma unui acoperiș în două ape cu acrotere la extremități, un fragment al unei cutii pe al cărei colț din dreapta este figurată o Victorie înaripată, cu coroana într-o mână și în cealaltă ține o porțiune de ghirlandă; mai sus, lateral, este figurat Mercurius. Acest monument este încadrat în tipul „Girlandensarkophag”²⁶. Despre acesta din urmă M. Alexandrescu-Vianu crede că este cu siguranță o operă locală și îl datează în secolul al III-lea²⁷. Un sarcofag similar, dar cu acrotere nedecorate, descoperit la intersecția străzilor Janko Todorov cu General Kolev, a fost datat datorită monedelor din inventarul

¹⁸ Vezi *infra*, nota 89.

¹⁹ Vezi *infra*, nota 54, sarcofagul Ulpiei Iulia.

²⁰ Vezi *infra*, nota 99.

²¹ Vezi *infra*, nota 71, sarcofagul lui Aelius Iulius Iulianus.

²² RĂDULESCU 1963, p. 535; CULICĂ 1974, p. 137-141; RĂDULESCU 1975, p. 338, nr. 7, nota 15; p. 349, nota 29; CHERA-MĂRGINEANU 1978, p. 137-141; GETOV 1985 (non vidi); DONEVSKI 1990, p. 240; MUȘEȚEANU 1990, p. 296; MILOŠEVIĆ, DONEVSKI 1999, p. 245-258; IVANOV 2000; DONEVSKI 2006, p. 243-262; ATANASOV 2001; ATANASOV 2005.

²³ OTA 2000, p. 280-281.

²⁴ Menționat în rândurile de mai sus, KALINKA 1906, p. 279, nr. 352, fig. 112.

²⁵ MDJCI, inedit, calcar, lung. = 124 cm, lat. = 76 cm; expus în *Lapidarium*.

²⁶ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 298-299, nr. 33, fig. 12; amintit în GRAMATOPOL 2000, p. 203; MINAC, inv. 5207.

²⁷ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 299.

său emise de Antoninus Pius și Faustina Minor²⁸.

În ceea ce privește tipul sarcofagului studiat de noi, acesta imită foarte bine sarcofagele care se produceau în primele secole ale erei creștine la Proconnesos (insulă în Marea Marmara) și care sunt des întâlnite în zone vaste, precum Asia Mică occidentală, Thracia, provinciile Dunării de Jos, Italia septentrională și Gallia²⁹.

În continuare vom aminti monumente funerare similare ca formă și decor sarcofagului dobrogean și care au fost descoperite pe tot cuprinsul Imperiului Roman, dar cu deosebire în provinciile Moesia Inferior, Moesia Superior și Dacia și care, din punct de vedere tipologic, sunt încadrate în seria sarcofagelor de influență proconnesiană, dar lucrate local, în zona Dunării de Jos.

În necropolele tomitane³⁰ au fost descoperite un număr relativ mic de sarcofage care sunt asemănătoare cu cel în discuție: sarcofagul lui Alexandros³¹ al lui Zmaragdos pe care M. Alexandrescu-Vianu îl datează în epoca Severilor; sarcofagul mamei lui Damostratos³² al lui Heras din Nicomedia, care este datat în a doua jumătate a secolului al II-lea sau în prima jumătate a secolului al III-lea; sarcofagul pentru Eufrosyne³³, soția lui Castresios, datat în sec. II-III; sarcofagul lui Metrodoros³⁴, fiul lui Caius din Prousius. Tot de la Tomis mai provin încă un sarcofag³⁵, un capac³⁶ ale cărui acrotere sunt decorate, un fragment de capac³⁷ cu acroterele decorate; patru capace ale căror acrotere sunt decorate cu semipalmete sau care nu au nici un decor³⁸. O activitate sculpturală atât de bogată este

²⁸ POPOVIĆ, DONEVSKI 1999, p. 12, fig. 4.

²⁹ WARD PERKINS 1963, p. 123; KOCH, SICHTERMANN 1982, p. 486, fig. 10, tip 1 a, capac, formă timpurie; tip 2 a cutie, fără soclu.

³⁰ Tomis, azi Constanța, jud. Constanța; OȚA 2000, p. 284-286, grupa a patra „Necropolele orașelor grecești”.

³¹ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 281-282, nr. 2; ISM II, p. 254-255, nr. 255; din calcar; î. = 112 cm; descoperit în 1959 pe str. Cuza Vodă nr. 20 – loc unde este verificată existența unei necropole romane; MINAC, inv. 2095.

³² ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 282-283, nr. 3, fig. 11; ISM II, p. 272-273, nr. 281; descoperit lângă sediul gării noi unde este identificată una din necropolele tomitane; î. = 85,5 cm; din calcar; se păstrează doar *arca*; MINAC, inv. 2096.

³³ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 289, nr. 14; ISM II, p. 277-278, nr. 289; î. = 72 cm; descoperit la construirea căii ferate, tronsonul Constanța-Cernavodă; MNA, inv. L 1; calcar, capac “à double pente”.

³⁴ PAPUC 1974, p. 307-315; ISM II, p. 369, nr. 462; str. Cuza Vodă, MINAC; î. = 83 cm, lung. = 274 cm, lat. = 89,8 cm; î. capacului = 52 cm; datat în sec. II-III; calcar; capacul “à double pente”, cu acrotere nedecorate.

³⁵ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 283, nr. 4, fig. 10, calcar; MINAC, inv. 4720.

³⁶ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 284-286, nr. 7, fig. 23-29, marmură de Proconnesos, MNA, inv. L 2033, “lyon ayant une patte posée sur la tête d’un taureau”.

³⁷ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 286, nr. 8, fig. 30-31, calcar, MNA, inv. L 489, “sur l’acrotère correspondant au côté antérieur, un lion ayant la patte posée sur une tête de taureau; sur la face postérieure de l’autre acrotère, un lion dont la patte est posée sur une tête de belier”.

³⁸ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 286-287, nr. 9, fig. 35-37, calcar, Constanța, Parcul arheologic, fără nr. inv.; ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 287, nr. 10, fig. 41, marmură, MINAC, inv. 5790; p. 287, nr. 11, fig. 43, calcar, MINAC, inv. 353; p. 288, nr. 12, fig. 42, calcar, Constanța, Parcul arheologic, inv. 4744.

dovedită de existența unui atelier³⁹ descoperit în 1958, de prelucrare a marmurei, de mari proporții, la baza falezei de vest a orasului, la nivelul portului antic. În acest loc au fost descoperite mai multe monumente aflate în diverse stadii de prelucrare: o arhitravă cu o lungime de 5 metri, o cornișă, două capiteluri de colț, partea superioară a unui sarcofag⁴⁰. Dedesubtul lor s-a găsit un strat gros de așchii căzute din cioplitură. Din aceeași zonă, înainte de 1900, cu ocazia lucrărilor de construcții și amenajări portuare, Grigore Tocilescu a reușit să recupereze și să transporte la București, mai multe monumente masive de marmură aflate în diverse stadii de prelucrare⁴¹.

În apropierea stațiunii estivale Mamaia⁴², la nord de Constanța, a fost descoperită o așezare rurală din teritoriul tomitan. Aici a fost scos la suprafață și un sarcofag care conținea două schelete, iar ca inventar două inele, foițe și un fir, toate din aur, ceramică, o spadă de fier și un opaiț de bronz de tip fenician⁴³. Obiectele care compun inventarul funerar sunt datate de către M. Davidescu în secolul al II-lea, poate chiar a doua jumătate a secolului al II-lea⁴⁴. Considerăm că este o *cista* cu plăci de calcar legate cu mortar și nu un sarcofag propriu-zis, cum a fost publicat de către editorul său. Tot în teritoriul tomitan poate fi menționat și un capac de sarcofag încastrat în zidul bisericii din Tuzla⁴⁵, jud. Constanța. Este un capac cu acrotiere nedecorate și frontoane decorate cu imaginea Meduzei.

Două sarcofage au fost descoperite în două necropole callatiene: sarcofag descoperit întâmplător în Mangalia⁴⁶, în vechiul cimitir turcesc în martie 1895 și jefuit imediat de descoperitori. Sarcofagul este din calcar, identic ca formă cu cel descoperit în comuna Ostrov, cu capac „à double pente” și acrotiere nedecorate. Pe latura lungă este incizată o inscripție în limba greacă în *tabula ansata*. Sarcofagul a aparținut lui Caius, fiul lui Philodespotos. M. Alexandrescu-Vianu și Al. Avram îl datează la sfârșitul secolului al II-lea-începutul secolului al III-lea⁴⁷. Al doilea sarcofag a fost descoperit în necropola romană târzie situată în vestul orașului

³⁹ CANARACHE 1961, p. 33-35; CANARACHE *et alii* 1963, p. 120; COVACEF 2002, p. 244; IstRom., 365 (A. Rădulescu).

⁴⁰ CANARACHE 1961, p. 34; COVACEF 2002, p. 244, nota 2.

⁴¹ BORDENACHE 1958, p. 267, nr. 19; COVACEF 2002, p. 244, nota 3.

⁴² Sarcofagul a fost descoperit în curtea Stațiunii de cercetări marine din Mamaia în ziua de 10 septembrie 1957; sarcofagul este lucrat în calcar cochilifer; dimensiuni: lung. 240 cm; lat. = 140 cm; î. = 100 cm; gros. plăcilor = 20 cm; DAVIDESCU 1965, p. 88-89; EAIVR III, 21; OȚA 2000, p. 281-283, grupa a treia „Necropole cu caracter roman predominant”. În articolul lui Davidescu nu este publicată nici o fotografie a sarcofagului și nu se menționează unde este conservat. Dar în nota 4 de la p. 88 se face mențiunea că obiectele care au constituit inventarul funerar se află depozitate în Muzeul regional al Dobrogei, azi MINAC.

⁴³ ICONOMU 1967, p. 156, fig. 1; GOLDHELM 1994, p. 201, nr. 79 (C. Mușețeanu); dimensiuni: lung. = 19,5 cm; î. = 6,1 cm; Dm = 9,1 cm. Opaițul de bronz face parte din colecțiile MNIR (inv. 16.683) și este datat în sec. I-II p. Chr.

⁴⁴ DAVIDESCU 1965, p. 89.

⁴⁵ lung. = 120 cm; lat. = 83 cm; ISM II, 274, nr. 283; MINAC; sfârșitul secolului al II-lea-începutul secolului al III-lea.

⁴⁶ OȚA 2000, p. 284-286, grupa a patra „Necropolele orașelor grecești”.

⁴⁷ Dimensiuni 213 x 96 cm; Muzeul de Arheologie "Callatis", Mangalia, inv. 602; ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 290, nr. 16; ISM III, p. 504-505, nr. 182.

actual Mangalia⁴⁸. Sarcofagul este lucrat din calcar, identic ca formă cu cel în discuție, cu capacul „à double pente” și acrotere nedecorate. Pe latura lungă este incizată inscripția în limba greacă dispusă în *tabula ansata*. Sarcofagul a aparținut lui Philippos⁴⁹, fiul lui Stephanos și este datat în secolul al III-lea (epoca Severilor). Tot de la Callatis mai provin încă două cutii de sarcofag⁵⁰.

De la Histria⁵¹ provin câteva fragmente de sarcofage pe care le publică M. Alexandrescu-Vianu. Despre nici unul dintre ele nu au mai rămas informații privind locul descoperirii. Imaginea unui geniu funerar sau Eros se păstrează pe o cutie fragmentară, în stânga inscripției introdusă în *tabula ansata* (brațul drept ridicat susține o ghirlandă pe umăr)⁵². Având în vedere că toate monumentele sunt fragmentare, doar două ar putea fi introduse în categoria sarcofagelor de influență proconnesiană, dar lucrate local⁵³.

În necropola tumulară a municipiului Noviodunum⁵⁴ a fost descoperit un sarcofag din calcar în tumulul XXX, mormântul principal (TP), în care se aflau resturile a două schelete feminine, o adultă și o adolescentă. Cutia sarcofagului are pe latura principală gravată o inscripție în limba latină inclusă într-o *tabula ansata*. Sarcofagul a aparținut Ulpiei Iulia⁵⁵, care a trăit 40 de ani, soția lui P(ublius) Aelius Mithres, casier al flotei. Din inventarul funerar fac parte și două monede de bronz de la Faustina Senior⁵⁶ (ulterior anului 141) și de la Faustina Minor⁵⁷ (anii 161-180). G. Simion datează monumentul în al treilea sfert al secolului al II-lea⁵⁸. Sarcofagul seamănă foarte bine cu întreaga serie a sarcofagelor de tip micro-asiatic descoperite pe teritoriul provinciei Moesia Inferior: cutie rectangulară nedecorată, pe una din laturile lungi *tabula ansata* în care este incizată inscripția, capacul sub forma unui acoperiș cu versanți („couvercle à double pente”), cu acrotere la capete. Pe capacul acestui sarcofag doar acroterele care corespund laturii lungi cu inscripția sunt decorate (pe prima flori și fructe, pe a doua un ciorchine de strugure), în timp ce celelalte două sunt nedecorate⁵⁹.

⁴⁸ Săpăturile de salvare din 1968; Muzeul de Arheologie "Callatis", Mangalia, inv. 608.

⁴⁹ Dimensiuni: cutie 86 x 205 x 90 cm; capacul lung. = 242 cm, lat. = 97 cm; î. = 48 cm; ICONOMU 1969, p. 81-85, mormântul nr. 1, fig. 2-3; ISM III, p. 511, nr. 189.

⁵⁰ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 292, nr. 21, Muzeul de Arheologie "Callatis", Mangalia, fără nr. inv.; ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 292, nr. 22, Muzeul de Arheologie "Callatis", Mangalia, inv. L 97.

⁵¹ *Histria* IX, 154, nr. 223; 155, nr. 224, pl. 89 a; 155, nr. 225, pl. 90 c; 155-156, nr. 226, pl. 89b; 156, nr. 227; 156, nr. 228, pl. 90 b; 156, nr. 229, pl. 90 a.

⁵² *Histria* IX, 154, nr. 223; Muzeul rezervației arheologice Histria, fără nr. inv.; calcar; î. = 68 cm; fără imagine.

⁵³ *Histria* IX, 154, nr. 223; 155, nr. 224, pl. 89 a.

⁵⁴ OȚA 2000, p. 280-281, grupa a doua, necropolele municipiilor.

⁵⁵ SIMION 1977, pl. III/2; SIMION 1994, pl. 4; SIMION 1994-1995, p. 122-123; fig. 3, c; dimensiunile capacului: 35 x 118 x 58 cm; ICEM, inv. 43027.

⁵⁶ SIMION 1994-1995, p. 123; fig. 12, b.

⁵⁷ SIMION 1994-1995, p. 124; fig. 12, c.

⁵⁸ SIMION 1994-1995, p. 124.

⁵⁹ SIMION 1994-1995, p. 123.

Tot de la Noviodunum mai provin două sarcofage cu capac⁶⁰ și un capac⁶¹. În toate cele trei cazuri acroterele sunt nedecorate.

Un sarcofag nedecorat din marmură de Proconnesos, de dimensiuni impozante, a fost descoperit la Barboși, jud. Galați. Pe cutie și pe capac este pictat cu *minium* în caractere grecești cursive aceeași inscripție, ștearsă între timp: "În timpul asiarhului Alphenus Modestus". Sarcofagul a fost expedit în timpul asiarhului Alphenus Modestus, fost strateg la Cyzik, pe al cărui teritoriu se afla Proconnesos-ul. În interiorul sarcofagului a fost descoperit un schelet, arme, printre care o lance lungă. A fost datat în ultimele două - trei decenii ale secolului al II-lea⁶². Tot de la Barboși mai provine un sarcofag⁶³, ale cărui acrotere sunt nedecorate.

De pe teritoriul dobrogean mai pot fi amintite sarcofage sau doar capace descoperite la: Troesmis⁶⁴, Cernavodă⁶⁵, Tropaeum Traiani⁶⁶. De asemenea, mai pot fi enumerate și alte descoperiri similare, dar cu locul de proveniență necunoscut⁶⁷.

Două sarcofage identice ca formă, dar nedecorate, provin de la Odessos⁶⁸. Și în teritoriul orașului Nicopolis ad Istrum⁶⁹ au fost descoperite un număr relativ redus de sarcofage sau fragmente de sarcofage care sunt încadrate în același tip, de influență micro-asiatică.

Și la Singidunum⁷⁰ (provincia Moesia Superior) au fost reperate două

⁶⁰ BUJOR 1960, p. 529-530, fig. 3, 1; ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 293, nr. 24; Tulcea, parc, fără nr. inv.; calcar; ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 293-294, nr. 25, calcar, Parc, Tulcea, fără nr. inv.

⁶¹ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 296, nr. 28, Muzeul de Istorie, Galați, calcar, fără nr. inv.

⁶² Barboși este astăzi parte componentă a orașului Galați; ALEXANDRESCU-VIANU 1970, nr. 30; ISM V, p. 308-309, nr. 300; MNA, inv. 2; monumentul este expus în curtea Institutului de Arheologie "Vasile Pârvan" din București.

⁶³ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 297, nr. 30, calcar, Muzeul de Istorie, Galați, fără nr. inv.

⁶⁴ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 297, cutie cu capac, nr. 297-298, nr. 31, calcar, Muzeul de Istorie, Galați, fără nr. inv.

⁶⁵ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 298, nr. 32, capac, calcar, MINAC, inv. 5732.

⁶⁶ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 299-300, nr. 35, capac, calcar, Adamclisi, fără nr. inv.

⁶⁷ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 300, nr. 36, cutie cu capac, calcar, MNA, inv. L 552; ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 301, nr. 38, fig. 40, capac, marmură, MNA, inv. L 550; ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 301, nr. 39, capac, calcar, MNA, inv. L 234; ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 301-302, nr. 40, fig. 44, capac, calcar, MNA, inv. L 2040; ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 302, nr. 41, capac, calcar, MNA, inv. L 551; ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 302, nr. 42, acroteră, marmură, MNA, inv. L 1407.

⁶⁸ GERASSIMOV 1969, p. 65, fig. 10, p. 67, fig. 12.

⁶⁹ CONRAD 2002, p. 109, nr. 12, fig. 5, a doua jumătate a secolului al II-lea-prima jumătate a secolului al III-lea; nr. 11, a doua jumătate a secolului al II-lea; nr. 13, a doua jumătate a secolului al II-lea-prima jumătate a secolului al III-lea; nr. 14, a doua jumătate a secolului al II-lea-prima jumătate a secolului al III-lea; nr. 15, a doua jumătate a secolului al II-lea-prima jumătate a secolului al III-lea; nr. 16, a doua jumătate a secolului al II-lea-prima jumătate a secolului al III-lea; nr. 18, a doua jumătate a secolului al II-lea-prima jumătate a secolului al III-lea; KOCH 1993, p. 137.

⁷⁰ POP-LAZIĆ 2002, p. 48, pl. 8, nr. 1 (G 220) și nr. 3 (G 135).

sarcofage care sunt de tip asiatic și seamănă cu monumentul în discuție.

De la Romula (provincia Dacia Inferior) provine sarcofagul lui Aelius Iulius Iulianus⁷¹, *dec(urio), quaestoric(ius) și aedelic(ius) col(oniae) Romul(ensium)*. Acroterele capacului sunt decorate cu doi Eroses figurați în poziție semiculcată, o mână o țin sub cap, iar în cealaltă, lăsată în jos, poartă o cunună. Dorel Bondoc și Dana Roxana Dincă datează monumentul la începutul secolului al III-lea⁷². Pe cealaltă latură lungă a sarcofagului, acroterele nu sunt decorate. În părțile laterale, acroterele au fost decorate cu semipalmete. D. Tudor e de părere că sarcofagul a fost lucrat în provincia Moesia Inferior⁷³. Din punct de vedere tipologic sarcofagul romulens imită și el foarte bine sarcofagele care se produceau la Proconnesos. Aceste imitații au fost produse în număr mare de atelierele de sculptură ale provinciilor Moesia Inferior și Moesia Superior. Din prima provincie amintită, atelierele sunt la: Tomis⁷⁴, Odessos, Callatis⁷⁵, Histria⁷⁶, Oescus și Durostorum⁷⁷. În Moesia Superior trebuie amintite în primul rând atelierele de la Ratiaria⁷⁸ unde se fabricau stele și sarcofage cu o bogată decorație.

Sarcofagele romulense sunt nedecorate, excepție făcând sarcofagul lui Aelius Iulius Iulianus și sarcofagul „Ghica”⁷⁹. Cutia sarcofagului lui ΦΛΑ(Ο)ΥΙΟΣ se păstrează pe jumătate, iar capacul este întreg⁸⁰. D. Tudor l-a datat în prima jumătate a secolului al III-lea, datare preluată și de Bondoc și Dincă⁸¹.

Eroses nuzi, înaripati, cu o mână susținând o *tabula ansata*, iar cu cealaltă o frunză de palmier, apar figurați pe cutia unui sarcofag descoperit tot în perimetrul necropolei de la Durostorum⁸². Pe suprafața acroterei din stânga a unui capac de sarcofag din calcar descoperit la Odessos⁸³ (provincia Moesia Inferior) este figurat un Eros care într-o mână ține un ciorchine de strugure (sau un con de pin), iar în cealaltă o torță aprinsă; la dreapta lui e figurat un câine⁸⁴. Un capac „à double pente” și cu acrotere masive la colțuri are o decorație relativ

⁷¹ Pe latura principală inscripția redactată în hexametri este înscrisă într-o *tabula ansata*; OTS, 356 (Tudor e de părere că cele două siluete îl reprezintă pe Thanatos; de aceeași părere GRAMATOPOL 2000, p. 204; pentru corectitudine în ceea ce privește interpretarea vezi LIMC VII/1, 904-908); OR⁴, 403 sqq.; BIANCHI 1996, p. 265 și 271; IDR II, nr. 357; amintit în GRAMATOPOL 2000, p. 204; BONDOC, DINCĂ 2002, p. 3-6, nr. 1, fig. 1; Muzeul Romaniștilui, Caracal, inv. 1135, calcar, descoperit într-un tumul situat în apropierea drumului roman care duce spre Islaz.

⁷² BONDOC, DINCĂ 2002, p. 4.

⁷³ TUDOR 1968, p. 31.

⁷⁴ COVACEF 2002, p. 243-253.

⁷⁵ COVACEF 2002, p. 258-259.

⁷⁶ COVACEF 2002, p. 253-257.

⁷⁷ COVACEF 2002, p. 265.

⁷⁸ ATANASSOVA 1972, p. 152; ATANASSOVA-GEORGIEVA 1986, p. 437.

⁷⁹ ȘTIRBULESCU 2003, p. 415-426.

⁸⁰ Inscripția înscrisă în *tabula ansata*; IDR II, 163, nr. 358; BONDOC, DINCĂ 2002, p. 6-8, nr. 2, fig. 2; Muzeul Romaniștilui, Caracal, inv. 3494 (?), calcar.

⁸¹ TUDOR 1933, p. 5; BONDOC, DINCĂ 2002, p. 7.

⁸² KALINKA 1906, p. 279, nr. 352, fig. 112; î. = 90 cm; lung. = 198 cm; gros. = 50 cm.

⁸³ OȚA 2000, p. 284-286, grupa a patra „Necropolele orașelor grecești”.

⁸⁴ KALINKA 1906, p. 282, nr. 354, fig. 115; dimensiuni: î. = 50,5 cm; lățimea 44,5 cm; gros. = 17 cm.

asemănătoare. Pe laturile acroterelor care corespund feței anterioare a cutiei sunt sculptate două genii înaripate pe jumătate întinse pe o piatră, capul sprijinit pe o mână și cealaltă ținând o cunună. Pe laturile scurte ale acroterelor sunt semipalmete⁸⁵.

A. Frova în rapoartele sale asupra săpăturilor efectuate de misiunea italiană între anii 1941-1943 în satul Ghighen, jud. Plevne, unde este identificată *Colonia Ulpia Oescus*, menționează sarcofage și fragmente de sarcofage descoperite în tâmplător de-a lungul vremii. Un capac fragmentar (se păstrează doar acrotera din dreapta) în formă de acoperiș cu versanți este folosit la construcția unui pod contemporan. Autorul săpăturilor nu ne spune ce figuri sunt sculptate pe capac. Din ceea ce am putut să deslușim în fotografia prelucrată cu o rezoluție mediocră, este figura unui Eros dormind; pe fronton este figurat chipul Meduzei⁸⁶. Tot de la Oescus provine un alt sarcofag care este decorat pe latura lungă principală cu imaginea a doi Eroses nuzi, înaripați, care încadrează chipul Meduzei⁸⁷. Cei doi Eroses sunt reprezentați culcați, în mâinile drepte țin cununa, iar brațul stâng îl țin sub cap. Un capac din calcar descoperit la Ulpia Oescus are o decorație asemănătoare cu cea a sarcofagului durosorean: pe fronton este sculptat un Cavaler și câteva personaje din suită, iar pe o latură a acroterei este figurat un *genius mortis* nud, în poziție culcată, mâna stângă așezată sub cap, iar în cea dreaptă ține cununa. I. Borisova-Katzarova datează fragmentul de sarcofag în prima jumătate a secolului al III-lea și consideră că este lucrat într-un atelier din apropierea coloniei⁸⁸.

În 1965, în timpul arăturilor în locul numit „Parlozite” din orașul Arçar (jud. Vidin, în *antiquo* Ratiaria, provincia Moesia Superior) au fost descoperite două sarcofage lipite unul de altul, un mormânt boltit și două morminte construite din cărămidă. Unul din aceste sarcofage este de tip micro-asiatic, bogat decorat. Ornamentația este în relief și acoperă suprafața a trei laturi ca o friză continuă. Cea de-a patra latură, lipită de cel de-al doilea sarcofag lipsit de reliefuri, este nedecorată. În centrul laturii mari sunt figurați doi Eroses care susțin o ghirlandă și un “tablou” al Cavalerului trac⁸⁹. Capacul este similar cu cel al sarcofagului din muzeul călărășean. În câmpul central al celor două acrotere sunt figurați doi sfincși⁹⁰. J. Atanasova datează acest sarcofag în epocă antoniniană, mai exact în a doua jumătate a secolului al II-lea⁹¹. Tot de la Ratiaria provin și alte sarcofage care

⁸⁵ Loc de descoperire necunoscut; MNA, L 2031; calcar, lung. = 172 cm; lat. = 152 cm; î. = 83 cm; ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 300-301, nr. 37, fig. 32-34, 39.

⁸⁶ FROVA 1948 a, 33, pl. 16, fig. 53.

⁸⁷ FROVA 1948 b, 91, pl. 13, fig. 61.

⁸⁸ BORISOVA-KATZAROVA 2005, p. 72, fig. 2-2 a – fotografie și desen; *genius mortis* după cum îl numește Borisova-Katzarova, suntem de părere că este un Eros.

⁸⁹ ATANASOVA 1972, p. 147, fig. 8.

⁹⁰ ATANASOVA 1972, p. 152; GIORGETTI 1980, p. 24; MĂNZOVA 1978, p. 82-85; ATANASOVA-GEORGIEVA, MITOVA-DZONOVA 1985, p. 28-30; Selected sculptures, 32, nr. 8.

⁹¹ ATANASOVA 1972, p. 152.

pot fi încadrate aceluiași tip asiatic, de influență proconnesiană⁹².

Din punct de vedere decorativ, acroterele unui sarcofag din Muzeul Național din Cracovia se aseamănă cel mai mult cu monumentul durstorean. Sarcofagul a fost achiziționat de Florian Rusiecki, un proprietar funciar polon, în anul 1840, din Țările Române. Rusiecki a transportat sarcofagul pe proprietatea lui din Podolia, la Trojanka⁹³. Capacul⁹⁴, care nu aparține cutiei pe care este așezat, este un produs local al provinciei Moesia Inferior și imită un produs micro-asiatic⁹⁵. Capacul este identic cu cel al monumentului nostru. Laturile secundare ale acroterelor sunt decorate cu semipalmete. Acroterele laturii principale sunt decorate cu doi Eroses care țin în mâini torțe aprinse. Sunt reprezentați frontal, în mișcare, cu un picior îndreptat spre marginea exterioară a acroterei. Lângă fiecare Eros este sculptată o tolă cu capacul închis. A. Sadurska datează sarcofagul cracovian în a doua jumătate a secolului al II-lea-secolul al III-lea⁹⁶. Despre capac credem că a fost descoperit la Romula, datorită unor remarcabile asemănări cu sarcofagul lui Aelius Iulius Iulianus și cu sarcofagul „Ghica”⁹⁷.

Anumite sarcofage din provincia Cilicia (sud-estul Asiei Mici) prezintă această caracteristică originală, cea a decorării acroterelor⁹⁸. De exemplu, pe un capac al unui sarcofag din marmură de Proconnesos, descoperit la Tarsos⁹⁹, capitala provinciei Cilicia, doar acroterele unei singure laturi lungi au fost decorate (doi Eroses, unul rezemat de un altar, celălalt cu o torță în mână și cu tolba în stânga lui). A. M. McCann îl datează în prima jumătate a secolul al III-lea. Pe cutiile a două sarcofage de la Aquincum¹⁰⁰ (provincia Pannonia Inferior) apar figurați Eroses care țin în mână torțe. Pe un sarcofag tomitan sunt sculptați doi *putti* care țin ansele unui medalion amplasat în centrul laturii lungi a cutiei¹⁰¹. De la Tripolis¹⁰², din provincia Syria, provine un sarcofag al cărui capac are la extremități acrotere decorate cu Eroses. La Adrianopolis¹⁰³ (azi Edirne, Turcia),

⁹² ATANASOVA-GEORGIEVA, MITOVA-DZONOVA 1985, p. 26, acroterele pe ambele laturi sunt decorate cu palmete; Muzeul de arheologie din Vidin, inv. I-707; L 220 cm; ATANASOVA-GEORGIEVA, MITOVA-DZONOVA 1985, p. 27, pe cutie sunt reprezentați doi Eroses care încadrează *tabula ansata* și într-o mână țin o frunză de palmier; Muzeul din Vidin, inv. I-871; L 220 cm.

⁹³ SADURSKA *et alii* 1992, p. 78-79, nr. 102, pl. 46 (cutia), nr. 103, pl. 47 (capacul); sarcofagul a fost donat în 1910 de un urmaș al lui Rusiecki Muzeului Național din Cracovia; Muzeul Național, Cracovia, inv. MNK XI-B-170; calcar; dimensiunile capacului: î. = 68 cm; lung. = 224 cm; lat. = 112 cm.

⁹⁴ SADURSKA *et alii* 1992, p. 78.

⁹⁵ SADURSKA *et alii* 1992, p. 78.

⁹⁶ SADURSKA *et alii* 1992, p. 79.

⁹⁷ MNIR, inv. 18.833; ȘTIRBULESCU 2003, p. 415-426.

⁹⁸ GAGGADIS-ROBIN 2005, p. 54.

⁹⁹ MCCANN 1978, p. 30-33, nr. 2, fig. 23-24, fig. 26-27; Metropolitan Museum of Art, New York; KOCH, SICHTERMANN 1982, p. 551, nr. 13, p. 553, fig. 540.

¹⁰⁰ POCHMARSKI 1998, p. 184, nr. 15, pl. 87. 6, 183, nr. 8, pl. 87.5.

¹⁰¹ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 289, nr. 15, fig. 13; KOCH, SICHTERMANN 1982, p. 339, nota 41; MINAC, inv. 5720.

¹⁰² BIELEFELD 1997, p. 105, nr. 34, pl. 87/1, fig. 34; Istanbul, Muzeul Arheologic, inv. 510; datat în al doilea sfert al secolului al III-lea.

¹⁰³ KOCH, SICHTERMANN 1982, p. 344, nota 11; KOCH 1993, p. 138; Edirne Müzesi Rehberi, 1984, p. 26, cu figură (non vidi).

provincia Thracia, a fost descoperit un sarcofag ale cărui acrotere sunt decorate cu doi Eroses. De la Tyros¹⁰⁴, provincia Syria, provine un sarcofag al cărui capac are acroterele decorate cu imaginea a doi Eroses nuzi, cu aripi, culcați pe partea stângă. În mâna dreaptă țin facla, iar cu stânga își sprijină fața. În spatele lor sunt figurate tolba și o săgeată.

Din provincia Gallia Narbonensis provine fragmentul unui capac „à double pente” care face parte din colecțiile muzeului din Arles; acroterele acestuia sunt decorate cu reliefuri. Acrotera din stânga este decorată pe latura mică cu silueta lui Eros cu torță, dar pe latura lungă rămâne nesculptată. Acrotera din dreapta este decorată pe ambele fețe: un Eros, lângă el, la stânga, se află tolba sa¹⁰⁵.

Moștenit din arta greacă, dar mai ales din cea elenistică, schema lui Eros sprijinit de o torță răsturnată este introdusă destul de devreme în Italia, devenind un motiv favorit al artei funerare, cum o demonstrează urnele din Picenum, de la începutul epocii imperiale, *cippi* din Italia septentrională, dar mai ales sarcofagele pe care motivul apare începând cu secolul al II-lea p. Chr. și continuă până într-o epocă târzie¹⁰⁶. Busturile lui Eros sau ale Geniilor sculptați pe acrotere apar aproximativ în secolul al III-lea¹⁰⁷.

Câteodată sarcofagele sunt decorate cu imaginea unor copii înaripați, adormiți, cu capul sprijinit pe o mână și cealaltă ținând o cunună, cum se poate vedea pe un exemplar aflat în colecțiile Muzeului Național de Antichități din București¹⁰⁸. Sarcofage analoge privind reprezentarea geniilor pe acrotere sunt cele din Muzeul Arheologic de la Sofia¹⁰⁹. Originea acestui tip datează din epoca elenistică și simbolizează somnul etern, iar cununa este simbolul imortalității, al triumfului asupra morții¹¹⁰.

Și alte imagini de divinități au fost reprezentate pe suprafețele acroterelor. Astfel, pe cutia unui sarcofag descoperit la Ciavdarți (fost Lădzene¹¹¹, jud. Loveč, în apropiere de Nicopolis ad Istrum) este figurat Hercules îndeplinind patru munci: uciderea lui Diomedea, eroul în luptă cu Antaeus, prinderea și uciderea păsărilor stymfaliene și prinderea căprioarei kerynitice. De la Salonic¹¹² provine un sarcofag ale cărui acrotere sunt decorate cu două imagini diferite. Pe suprafața acroterei din stânga este înfățișat Hercule într-o postură hieratică, cu măciuca și blana leului pe brațul stâng. În cea din dreapta un *palliatus* care are lângă el un câine.

¹⁰⁴ KOCH 1993, p. 197, fig. 114.

¹⁰⁵ GAGGADIS-ROBIN 2005, p. 53-54, nr. 8; loc de descoperire necunoscut, Musée d'Arles; marmură; î. = 49 cm; lung. = 52 cm; lat. = 73 cm.

¹⁰⁶ LIMC III/1, 1047.

¹⁰⁷ FROVA 1961, p. 576.

¹⁰⁸ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 277, 300-301, nr. 37, fig. 32-34, fig. 39; calcar, dimensiuni: lung. = 172 cm, lat. = 152 cm; î. = 83 cm; MNA, inv. L 2031.

¹⁰⁹ inv. 5510, inv. 3597 A.

¹¹⁰ CUMONT 1942, p. 409; ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 277.

¹¹¹ Muzeul de arheologie, Sofia, inv. 5040; FILOW 1911, p. 276-277, fig. 13-15; FILOW 1912-1913, p. 319; FERRI 1933, p. 369, fig. 498 și 499; Sarafov 1962, p. 175; EGGER 1950, p. 19, pl. 3, 11 și 12; TOYNBEE 1977, p. 372, nr. i (munca a opta), 380, i, Hercules și Antaios; MĂNZOVA 1978, p. 80-81 care îl datează în primul sfert al secolului al III-lea; LIMC V, 70, nr. 2442, datat de J. Boardman în secolul al III-lea.

¹¹² KOCH 1993, p. 144, fig. 79; Muzeul de arheologie, Salonic.

Un sarcofag care se află azi în Muzeul din Modena are capacul „à double pente”. Acroterele sunt figurate cu busturile a două personaje (femei amândouă ?)¹¹³. Sarcofagul este datat la sfârșitul perioadei antonine¹¹⁴.

De la Niksar¹¹⁵, din Turcia, provine un sarcofag integrat unei fântâni publice¹¹⁶ care are capacul decorat cu acrotere. Pe ambele acrotere sunt figurate scene păstorești; F. Işik îl datează în epoca Tetrarhie¹¹⁷.

Sarcofagele descoperite pe teritoriul Dobrogei românești constituie o grupă omogenă, cu caracteristici bine stabilite: cutie rectangulară, profil drept, rar cu cornișă și plintă. Capacul este în formă de acoperiș „à double pente”, adesea cu imitații de țiglă și cu acrotere masive în colțuri. Unghiul acoperișului, care e de aprox. 90°, formează pe fiecare latură scurtă un fronton. Vârful acroterelor se ridică adesea până la nivelul superior al frontonului¹¹⁸. Carierele de marmură ale Proconnesului aparțineau orașului Cyzic, iar legăturile între regiunile danubiene și Cyzic sunt atestate începând cu secolul V a. Chr. și până în epoca romană¹¹⁹.

În ceea ce privește încadrarea temporală a sarcofagelor dobrogene este acceptată o perioadă relativ întinsă, respectiv din secolul al II-lea și până în epoca creștină¹²⁰. Cel mai timpuriu sarcofag dobrogean este unul descoperit la Callatis, datat cu ajutorul monedelor emise în timpul împăraților Traian, Hadrian și Antoninus Pius¹²¹. Ultimul sarcofag, descoperit tot la Callatis, este datat cu ajutorul unei monede emise în timpul lui Carinus (283-285)¹²².

Sarcofagele de imitație micro-asiatică au fost produse cu precădere în provincia Moesia Inferior în ultimele trei decenii ale secolului al II-lea și primul sfert al secolului al III-lea. În ceea ce privește datarea sarcofagului de la Ostrov putem să prelungim puțin cronologia, adică prima jumătate a secolului al III-lea. Probabil a fost lucrat într-unul din atelierelor de la Durostorum.

BIBLIOGRAFIE

ALEXANDRESCU-VIANU 1970 - M. Alexandrescu-Vianu, *Les sarcophages romains de Dobroudja*, RÉSEE 8, 2(1970), p. 269-318.

ASGARI, FIRATLI 1978 - N. Asgari, N. Firatli, *Die Nekropole von Kalchedon*, în *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens*, Festschrift für Friedrich Karl Dörner zum 65. Geburtstag am 28. Februar 1976 (ed. S. Şahin, E. Schwertheim, J. Wagner), Leiden, EPRO 66, 1978, p. 1-92.

ATANASOV 2001 - G. Atanasov, *Wagengrab von Silistra (Bulgarien)*, în *Den Tod überleben: Das frühgeschichtliche Wagengrab. Sein & Sinn/Burg & Mensch*. Katalog des

¹¹³ GAGGADIS-ROBIN, GASCOU 1996, p. 154, fig. 9.

¹¹⁴ GABELMANN 1973, p. 94, 120-121.

¹¹⁵ IŞIK 1989, pl. 64, fig. 1-2, fig. 4-5.

¹¹⁶ Fântâna este contemporană și funcțională.

¹¹⁷ IŞIK 1989, p. 402.

¹¹⁸ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 270.

¹¹⁹ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 271.

¹²⁰ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 278.

¹²¹ ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 279, 290-291, nr. 17; Muzeul de Arheologie "Callatis", Mangalia, fără nr. inv.

¹²² ALEXANDRESCU-VIANU 1970, p. 279, 290, nr. 16, Muzeul de Arheologie "Callatis", Mangalia, inv. L 96.

Niederösterreichischen Landesmuseums Neue Folge nr. 434 (ed. F. Daim, Th. Kuhlreiber), St. Polten, 2001, p. 130-136.

ATANASOV 2005 - G. Atanasov, *The Roman Tomb in Durostorum – Silistra*, Silistra, 2005.

ATANASOVA 1972 - J. Atanasova, *Un nouveau monument de la plastique funéraire de Ratiaria* (în lb. bulgară; rezumat în lb. franceză), *IzvestijaSofia* 33(1972), p. 141-152.

ATANASOVA-GEORGIEVA, MITOVA-DZONOVA 1985 - J. Atanasova-Georgieva, D. Mitova-Dzonova, *Antična plastika ot vidinskija muzej*, Sofia, 1985.

ATANASSOVA-GEORGIEVA 1986 - J. Atanassova-Georgieva, *Résultats des fouilles de la ville antique de Ratiaria au cours des années 1976 à 1982*, în *Studien zu den Militärgrenzen Roms III*, 13. Internationaler Limeskongress, Aalen, 1983, *Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg* 20, Stuttgart, 1986, p. 437-440.

BIANCHI 1996 - L. Bianchi, *Riesame del sarcofago Ghica*, Studi in memoria di Lucia Guerrini, a cura di Maria Grazia Picozzi e Filippo Carinci, *Studi Miscellanei* 30(1996), Roma, p. 265-271.

BIELEFELD 1997 - D. Bielefeld, *Die Stadtrömischen Ereten-Sarkophage. Weinlese- und Ernteszenen*, ASR V, 2, 2, Berlin, 1997.

BONDUC, DINCĂ 2002 - D. Bondoc, D. R. Dincă, *Inscriptii și piese sculpturale. Muzeul Romanațiului Caracal*, Craiova, 2002.

BORDENACHE 1958 - G. Bordenache, *Correnti d'arte e riflessi d'ambiente su alcuni ritratti del Museo Nazionale di Antichita*, *Dacia NS* 2(1958), p. 267-280.

BORDENACHE 1964 - G. Bordenache, *Temi e motivi della plastica funeraria d'età romana nella Moesia Inferior (I)*, *Dacia NS* 8(1964), p. 161-175.

BORISOVA-KATZAROVA 2005 - I. Borisova-Katzarova, *A sarcophagus with Representation of Horseman from Ulpia Oescus*, (în lb. bulgară; rezumat în lb. engleză) *Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Ludmili Getov*, *Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis. Supplementum IV*, Sofia, 2005, p. 68-72.

BRĂTESCU 1931 - C. Brătescu, *Sarcofagul cu simboluri din Constanța*, *AnDob* 12(1931), p. 209-244.

BUJOR 1960 - E. Bujor, *Pogrebalnie obriadi v nekropole iz Noviodunuma*, *Dacia NS* 4(1960), p.525-539.

CANARACHE 1961 - V. Canarache, *Tomis*, București, 1961.

CANARACHE et alii 1963 - V. Canarache, A. Aricescu, V. Barbu, A. Rădulescu, *Tezaurul de sculpturi de la Tomis*, București, 1963.

CHERA-MĂRGINEANU 1978 - C. Chera-Mărgineanu, *Un mormânt de epocă romană descoperit pe raza comunei Ostrov*, *Pontica* 11(1978), p. 137-141.

CONRAD 2002 - S. Conrad, *Die Grabdenkmaler aus dem Territorium von Nicopolis ad Istrum*, în *The Roman and Late Roman city. The International Conference (Veliko Turnovo, 26-30 July 2000)*, Sofia, 2002, p. 104-114.

COVACEF 2002 - Z. Covacef, *Arta sculpturală în Dobrogea romană. Secolele I-III*, Cluj-Napoca, 2002.

CULICĂ 1974 - V. Culică, *Un mormânt roman de pe teritoriul rural al municipiului Durostorum*, *SCIVA* 25, 1(1974), p. 137-141.

CUMONT 1942 - F. Cumont, *Recherches sur le symbolisme funéraire des Romains*, Paris, 1942.

DA IV/1 - Ch. Daremberg, E. Saglio, *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*, Paris, IV/1, p. 427, s.v. *Phaetra*, C. de la Berge.

DAVIDESCU 1965 - M. Davidescu, *Un sarcofag roman la Mamaia*, *RevMuz* II, 1(1965), p. 88-89.

DONEVSKI 1990 - P. Donevski, *Zur Topographie von Durostorum*, *Germania* 68(1990), p. 236-245.

- DONEVSKI 2006 - P. Donevski, *Necropolises of Durostorum*, în R. Ivanov, G. Atanasov, P. Donevski, *History of Silistra*, vol. I. *The ancient Durostorum*, Silistra, 2006, p. 243-262.
- EAIVR III - *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, (ed. C. Preda), București, vol. III, 2000, s.v. *Mamaia*, p. 21 (Al. Suceveanu).
- EGGER 1950 - R. Egger, *Der Grabstein von Čekančevo*, Schriften der Balkankommission, Antiquarische Abteilung XI, 2, Viena, 1950.
- FERRARI 1966 - G. Ferrari, *Il commercio dei sarcofagi asiatici*, *Studia Archaeologica* 7, Roma(1966).
- FERRI 1933 - S. Ferri, *Arte romana sul Danubio: considerazioni sullo scavo, sulle derivazioni e sui caratteri dell'arte provinciale romana*, Milano, 1933.
- FILOW 1911 - B. Filow, *Novootkriti starini*, *IzvestijaBAD* 2(1911), p. 268-287.
- FROVA 1948a - A. Frova, *Lo scavo della missione archeologica italiana in Bulgaria ad Oescus. Rapporto preliminare*, *Bolletino del Reale Istituto di archeologia e storia dell'arte* 10(1948), p. 5-34.
- FROVA 1948b - A. Frova, *Lo scavo della missione archeologica italiana in Bulgaria ad Oescus. Secondo rapporto preliminare*, *Bolletino dell'Istituto nazionale di archeologia e storia dell'arte* 11(1948), p. 73-113.
- FROVA 1961 - A. Frova, *L'arte di Roma e del mondo romano*, Torino, 1961.
- GABELMANN 1973 - H. Gabelmann, *Die Werkstattgruppen der Oberitalischen Sarkophage*, Bonn, 1973.
- GAGGADIS-ROBIN, GASCOU 1996 - V. Gaggadis-Robin, J. Gasco, *Les sarcophages décorés du Musée de Vienne (Isère)*, *RANarb* 29(1996), p. 145-171.
- GAGGADIS-ROBIN 2005 - V. Gaggadis-Robin, *Les sarcophages païens du Musée de l'Arles antique*, Arles, 2005.
- GERASSIMOV 1969 - T. Gerassimov, *Sarcophages antiques d'Odessos* (în lb. bulgară; rezumat în lb. franceză), *IzvestijaVarna* 5 (20)(1969), p. 49-71.
- GETOV 1985 - L. Getov, *Anticina nahodka ot Durostorum (album)*, Sofia, 1985.
- GIORGETTI 1980 - D. Giorgetti, *Colonia Ulpia Traiana Ratiaria: Analecta geographica et historica*. *Ratiariensia. Studi e materiali mesici e danubiani*, 1, Bologna, 1980, p. 13-34.
- GOLDHELM 1994 - Goldhelm, *Schwert und Silberschätze. Reichtümer aus 6000 Jahren rumänischer Vergangenheit*, Frankfurt am Main, 1994 (catalog de expoziție).
- GRAMATOPOL 2000 - M. Gramatopol, *Arta romană în România*, București, 2000.
- Histria IX - M. Alexandrescu-Vianu, *Histria IX. Les statues et les reliefs en pierre*, Bucarest-Paris.
- ICONOMU 1967 - C. Iconomu, *Opaițe greco-romane*, București, 1967.
- ICONOMU 1969 - C. Iconomu, *Noi morminte paleocreștine la Mangalia*, *Pontice* 2, 1969, p. 81-110.
- IDR II - *Inscripțiile Daciei Romane. Oltenia și Muntenia*. Culese, traduse în românește, însoțite de comentarii și indici, de Gr. Florescu și C. C. Petolescu, București, 1977.
- ISM - *Inscriptiones Scythiae Minoris*: I. Stoian, II. *Tomis et territorium* (1987); Al. Avram. III. *Callatis et son territoire* (1999); E. Doruțiu-Boilă, V. *Capidava-Troesmis-Noviodunum* (1980).
- IstRom. - *Istoria Românilor*, vol. II. *Daco-romani, romanici, alogeni*, (coord. Dumitru Protase, Alexandru Suceveanu), București, 2001.
- IȘIK 1989 - F. Işik, *Ein römischer Sarkophagdeckel mit Hirtenidyllen in Niksar*, în *Festschrift für Nikolaus Himmelmann*, editori Hans-Ulrich Cain, Hanns Gabelmann, Dieter Salzmann, *Beihefte der Bonner Jahrbücher* 47(1989), p. 399-404.
- IVANOV 2000 - R. Ivanov, *Durostorum - from legionary campsite to Byzantine basilicas*, *Athena Review*, vol. 2, no. 3, 2000, <http://www.athenapub.com/durost1.htm>
- KALINKA 1906- E. Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, în *Schriften der Balkankommission, Antiquarische Abteilung IV*, Viena, 1906.

KOCH, SICHTERMANN 1982 - G. Koch, H. Sichtermann, *Römische Sarkophage*, München, 1982.

KOCH 1993 - G. Koch, *Sarkophage der römischen Kaiserzeit*, Darmstadt, 1993.

LIMC - *Lexikon Iconographicum Mythologiae Classicae*, Zürich - München,

MĂNZOVA 1978 - L. Mănzova, *Anticina Skulptura v Bălgaria*, Sofia, 1978.

MCCANN 1978 - A. M. McCann, *Roman Sarcophagi in the Metropolitan Museum of Art*, New York, 1978.

MICU 1938 - I. Micu, *Cetăți, muzee și colecții de antichități din sudul Dobrogei*, AnDob. 19(1938), p. 67-84.

MILOŠEVIĆ, DONEVSKI 1999 - G. Milošević, P. Donevski, *The Late Antique Tombs at Silistra (Durostorum)*, în *Der Limes an der Unteren Donau von Diokletian bis Heraklios*, Svištov, Bulgarien (1.-5. September 1998) (ed. Gerda von Bülow, Alexandra Milčeva), Sofia, 1999, p. 245-258.

MUȘETEANU 1990 - C. Mușeteanu, *Contribuții privind topografia Durostorumului*, SCIVA 41, 3-4 (1990), p. 293-299.

OTS - D. Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia romană*, București, 1968.

OȚA 2000 - L. Oța, *Necropole din Moesia Inferior în secolele I – III p. Chr.*, Apulum 37, 1(2000), p. 279-292.

PAPAHAGI 1923 - P. Papahagi, *Durostorum*, în *Dunărea*. Revistă Științifico-Literară, Silistra, anul I, nr. 1(1923), p. 23-25.

PAPUC 1974 - Gh. Papuc, *Un sarcofag de epocă romană din Tomis*, Pontica 7(1974), p. 307-316.

PETOLESCU 2004 - C. C. Petolescu, *O inscripție din patrimoniul muzeului din Călărași, în Prinsoa lui Petre Diaconu la 80 de ani* (ed. Ionel Căndea, Valeriu Sîrbu, Marian Neagu), Brăila, 2004, p. 237-246.

POCHMARSKI 1998 - E. Pochmarski, *Überlegungen zur Chronologie der Pannonischen Sarkophage*, Akten des Symposiums „125 Jahre Sarkophag-Corpus“, Marburg, 4.-7. Oktober 1995 (ed. Guntram Koch), Mainz, 1998, p. 182-200.

POP-LAZIĆ 2002 - St. Pop-Lazić, *Necropolises of Roman Singidunum*, Singidunum 3 (ed. M. Popović), Belgrade, 2002, p. 7-100.

POPOVIĆ, DONEVSKI 1999 - I. Popović, P. Donevski, *Gold and Silver Jewelry from Durostorum Burials*, Svištov, 1999.

RĂDULESCU 1963 - A. Rădulescu, *Elmi bronzei di Ostrov*, Dacia NS 7(1963), p. 535-551.

RĂDULESCU 1975 - A. Rădulescu, *Contribuții la cunoașterea ceramicii romane de uz comun, din Dobrogea*, Pontica 8(1975), p. 331-360.

RUSSU 1936-1940 - I. I. Russu, *Monumente sculpturale din Durostorum*, AISC 3(1936-1940), p. 174-199.

SADURSKA et alii 1992 - A. Sadurska, Z. Kiss, T. Mikocki, J. A. Ostrowski, H. Stefańska, *Les sarcophages et les fragments de sarcophages dans les collections polonaises*, CSIR. Pologne, II, 2, Varșovia, 1992.

SARAFOV 1962 - T. Sarafov, *Sur le culte d'Heracles en Bulgarie*, Acta Antiqua Philippopolitana, Plovdiv, Studia Archaeologica 1962, Sofia, 1963, p. 171-180.

Selected sculptures - E. Alexandrova (ed.), *Selected sculptures, Bulgarian Academy of Sciences. Archaeological Institute with Museum*, Sofia, fără an de publicație.

SIMION 1994 - G. Simion, *Rituri și ritualuri funerare practicate în necropola romană de la Noviodunum*, Pontica 27(1994), p. 91-105.

SIMION 1977 - G. Simion, *Descoperiri noi pe teritoriul noviodunens*, Peuce 6(1977), p. 123-148.

SIMION 1994-1995 - G. Simion, *Ensemble funeraire de Noviodunum*, Dacia NS 38-39(1994-1995), p. 121-149.

SIMION 1994 - G. Simion, *Rituri și ritualuri funerare practicate în necropola romană de la Noviodunum*, Pontica 27(1994), p. 91-105.

ȘTIRBULESCU 2003 - Ch. Știrbulescu, *Considerații privind sarcofagul „Ghica”*, CAMNI 12(2003), p. 415-426.

TOYNBEE 1977 - J. M. C. Toynbee, *Greek Myth in Roman Stone*, Latomus 36(1977), p. 343-412.

TUDOR 1933 - D. Tudor, *Sarcofagii de piatră dela Romula*, AO 65-66(1933), p. 3-11.

TUDOR 1968 - D. Tudor, *Romula*, București, 1968.

OR⁴ - D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a IV-a, București, 1978.

TURCAN 1999 - R. Turcan, *Messages d'outre-tombe. L'iconographie des sarcophages romains*, Paris, 1999.

WARD-PERKINS 1963 - J. B. Ward-Perkins, *Il commercio dei sarcofagi in marmo fra Grecia e Italia settentrionale*, în *Atti del I Congresso internazionale dell'Italia settentrionale*, Torino, 21-24 giugno 1961, Torino, 1963, p. 119-124.

Fig. 1 - Latura A.

Fig. 2 - Latura B.

Fig. 3 - Latura C. Detaliu.

Fig. 4 - Latura D. Detaliu.

Fig. 5 - Latura C. Detaliu.

Fig. 6 - Latura A, acrotera din stânga.

Fig. 7 - Latura A, acrotera din dreapta.

Fig. 8 - Muzeul Național, Cracovia. Detaliu acroteră.
După Sadurska *et alii* 1992, pl. 47.

Fig. 9 - Muzeul Național, Cracovia. Detaliu acroteră.
După Sadurska *et alii* 1992, pl. 47.

UN SARCOFAGO SCOPERITO A OSTROV, DIP. DI COSTANZA

Riassunto

Intorno a questo sarcofago non si sa quasi nulla in quanto riguardo il luogo di ritrovamento e l'inventario funerario. Il monumento è composto di un'arca in pietra calcarea e di un coperchio a forma di tetto a due spioventi. Due acroteri del lato lungo principale sono decorati con due Eroses nudi, alati, a figura di bambino, che tengono in una mano una torcia e nell'altra probabilmente un piccione. Accanto a loro c'è scolpita una faretra. I timpani del coperchio sono decorati con la testa di Medusa. L'arca non ha nessuna decorazione e ha una forma di parallelepipedo, senza zoccolo, le pareti non sono profilate. Dal punto di vista tipologico, il sarcofago è inquadrato nella serie dei sarcofagi d'influenza proconnesiana, però lavorato in questa regione del Basso Danubio. Lo datiamo tra gli ultimi tre decenni del II secolo – prima metà del III secolo. Supponiamo che il sarcofago è stato lavorato in una officina di Durostorum. Attualmente il sarcofago si conserva al Museo del Basso Danubio a Călărași, inv. 11395.

Elenco della illustrazione

1. Lato A.
2. Lato B.
3. Lato C. Dettaglio.
4. Lato D. Dettaglio.
5. Lato C. Dettaglio.
6. Lato A, l'acroterio sinistro.
7. Lato A, l'acroterio destro.
8. Museo Nazionale, Cracovia. Dettaglio dell'acroterio. Dopo Sadurska *et alii* 1992, tav. 47.
9. Museo Nazionale, Cracovia. Dettaglio dell'acroterio. Dopo Sadurska *et alii* 1992, tav. 47.